

УДК 82.01

ОСТАПЧУК Т. П., Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили,
Миколаїв, Україна

Остапчук Т. П. – Остапчук Т.П., к.ф.н., доцент кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. 2005 року захистила дисертацію з теми «Компаративістська парадигма творчості Юрія Тарнавського (на матеріалі перекладів та прози)». Коло наукових інтересів: компаративістика, проблеми концептуального перекладу, творчість письменників української діаспори та емігрантів. Має 15 друкованих статей з даної проблематики.

Просторово-часові орієнтири в збірці поезій Віри Вовк «Жіночі маски»

Статтю присвячено творчості відомої української поетеси-емігрантки Віри Вовк. Знаходячись в «чужому» світі, на перетині часів і цивілізацій вона робить свій вибір на користь України та європейських цінностей. Через аналіз жіночих образів постає образ втраченої батьківщини.

The article is about works by Ukrainian emigre writer Vira Vovk. She lives in a foreign society on the crossroads of times and civilizations. The poet has made her choice for Ukraine and European road for her native country. While analyzing female characters we are facing with a lost motherland.

Географічні кордони України чітко позначені на всіх мапах світу. Проблема в іншому. Проблема – в усвідомленні себе у часі й у просторі українцями, нацією з певним корінням, цінностями й перспективами на майбутнє. Де той український простір, в якому живеться вільно і комфортно? Історія розпорядилася так, що протягом століть українці змушені були емігрувати за географічні кордони своєї країни, аби досягти певного ступеню свободи, за умов наявності якої тільки і можливий повноцінний пошук – творчість – життя. Тож і завдання українських культурних осередків часто перебирали на себе Петербург, Москва, Відень, Варшава, Нью Йорк, Буенос-Айрес... Список можна продовжувати і продовжувати. Незаперечним залишається факт, що, коли центр закостенівав і виконував лише роль притлумлювала небажаних тенденцій, впроваджуючи в життя імперські інтереси, справжній культурний рух і розвиток витіснявся. Проблема взаємодії центру й маргінесів, імперій та їх метрополій розглядалися в ХХ столітті дуже широко. В контексті цього по-іншому почала сприйматися

проблема нації-держави та еміграції.

Суспільно-історичні події другої половини ХХ століття – революції, терор, геноцид, вигнання, випробовування ядерної зброї, екологічна криза, масова комп'ютеризація, втрата культурної ідентичності – поглибили усвідомлення необхідності переосмислення таких понять як нація, національна мова і література, світова культура та література. Виразне тяжіння до глобалізації, звільнення ряду країн від колоніального гноблення спричинили появу постколоніальної критики. Постколоніальні студії мають порівняльний характер. М.Павлишин умовно поділяє їх на три групи, де перша презентує метакритичні дослідження явища “пост коло-ніалізм”; другу групу становлять “деконструк-тивні прочитання колоніальних дискурсів”, які зосереджуються на побудові бінарної опозиції “я/чуже” та на поширенні імперського “ми” на колонізований суб’єкт; третя група складається з дослідження колись колонізованих культур” [1, с. 706]. У цій системі приналежність письменників-емігрантів, зокрема Віри Вовк, по яку й піде мова, до української культури як культури колонізованої

та вихід за її межі у світ світового культурного досвіду, ставить питання про співвідношення зовнішнього і внутрішнього, про націєприналежність як ключове питання самоідентифікації автора. У XVIII – на початку XX століть приналежність до певної нації пов'язувалась з вибором мови, а національна культура розглядалась через призму територіальності, мовних та етнічних факторів. Однак, наприкінці минулого століття система націй-держав з окремими національними культурними традиціями поступається глобальному світовому просторові. У центрі теорії одного з провідних вчених, який займається питаннями постколоніальної критики у Сполучених Штатах, Гомі Бгабги знаходиться ідея продуктивної культурної “гібридності”, третього часо-простору, в якому існує індивід епохи глобалізації: “Локальність” національної культури за своєю суттю не є ані об’єднуючою, ані з’єднаною, і її не можна розглядати як певну “інакшість” стосовно того, що знаходиться поза нею. Межа дволика, як Янус, і проблема зовнішнє/внутрішнє повинна сама собою бути процесом гібридності” [2, с. 739]. Дослідник також наголошує, що саме “амбівалентний націєпростір стає перехрестям для нових транснаціональних культур. “Інше” ніколи не є поза нами, воно вириває потужно у культурному дискурсі, навіть коли ми думаємо, що говоримо інтимно і тільки “між собою” [2, с. 740]. Схожу думку про “третю територію” – порожнечу, на якій опиняється еміграційний митець, – висловлено Б.Рубчаком у статті “Кам’яні баби чи Світовид?”, в якій він також відзначив: “Еміграційний поет стоїть на тій периферії, де стоять інші майже прозорі, але на диво міцні постаті, де стоїть Інший. У відношенні до батьківщини, він стоїть на віддаленій та *проблематичній* периферії Іншости української літератури та культури... Притому слід не забувати, що вже сама присутність Іншости... самий вже *погляд* із периферії – сьогодні необхідні тим центрам, які хочуть залишитися в живих” [3, с.99]. Як би емігрант не пишався своєю свободою, незалежністю, несхожістю на інших, самодостатністю й рівнем самоусвідомлення, він все ж таки прагне повернення, якщо не до рідної країни, то, напевно, до рідної домівки, дитинства, а разом з тим до рідних коренів і врешті-решт – до рідної мови.

Зокрема, Т.Гундорова розглядає мовний вибір “як парадигму, що відбиває національну, культурну і гендерну самоідентифікацію” [4, с. 13]. Шляхи переходу від однієї мови до іншої відбивають внутрішній світ розмежованості, відокремленості водночас від давньої рідної та нової культур, подвійності мислення і світосприйняття, які часто спричиняють болючі внутрішні травми та глибокі депресивні стани.

Так, покажемо є опис відчуттів польсько-американської письменниці Еви Гоффман протягом перших років життя у Сполучених Штатах: “Що сталося зі мною у цьому новому світі? Я не знаю, я не можу відтворити побачене, осмислити те, що відбулося. Я більше не наповнена мовою, у мене залишилась лише пам’ять про цю наповненість, і це примушує мене відчувати безсилий гнів: здається, я і сама більше не існую у цій новій темній порожнечі” [5, с. 220]. У новому суспільстві писати польською для письменниці стає рівнобійним до вживання латини або давньогрецької. І.Бродський зазначав, що вигнання для письменника – це, перш за все, подія лінгвістична: “Викинутий з рідної мови він відступає у неї. З його, скажімо, меча мова перетворюється у його щит, у його капсулу” [6, с. 173]. Майже всі письменники-емігранти відзначали просування шляхом початкового замкнення на рідній мові, потім поступового відсторонення від неї, яке співвідносилось з певними втратами свого природного “я” та подальшого заглиблення у нову мову, яка відкриває нові можливості та реалії. Так, Ю.Крістева писала: “Болгарська стала для мене мовою майже мертвою. Іншими словами, якась частка мене повільно згасала в міру того, як я вчила французьку; (...) еміграція і зовсім вбила ту стару мою основу, щоб замінити її новою – спочатку крихкою та штучною, поступово все більше і більше необхідною, а тепер єдино живою – французькою мовою” [7, с. 161]. Як узагальнення шойно сказаного подамо цитату з роботи Г.-Г. Гадамера “Батьківщина і мова” (1992): “Життя – це заглиблення в мову. Кожен, хто прагне освоювати чужий край і чужу культуру, повинен шукати можливостей заглибитись в іншу мову. У цьому полягає перелом, якого не уникнути і який повинен допомогти вилікуватись, якщо людина хоче вижити в нових умовах. Взагалі лікування – це не те, що ми звикли мати на увазі в нашому технократичному суспільстві, коли, наприклад, звертаються до лікаря. Лікуватись – це імператив життя для самого хворого. Хвороба полягає в тому, що людина втрачає навички комунікативного мовлення, якщо не чує своєї власної мови. Такий людський вимір будь-якого вигнання” [8, с. 189]. Таким чином, ситуація мовного вибору – явище типологічно спільне для письменників, що потрапили в схожі умови, а саме емблематичні для минулого століття ситуації вигнання та еміграції. Отже, мова є тим каркасом за який тримається емігрант, навіть, якщо говорить іншою. Митці ж взагалі дуже повільно відмовляються від рідного слова, лише з роками вони долають відстані і провалля між колишнім і новим світом.

Такий шлях пройшла і українська

письменниця Віра Вовк, яка мешкає в Бразилії. Матеріалом даного дослідження стала її поетична збірка «Жіночі маски» (1993) [9], яка складається з 65 поезій, присвячених відомим жіночим постатям і 1 узагальнююча з назвою «Жінка». Це є спроба скласти жіночий портрет з пазлів, окремі частинки якої розкидані по різних часах і країнах.

Проаналізуємо, на кому зупинила свій вибір поетеса:

- 1) Героїні міфів Давньої Греції: Евридика, Аріядна, Семеля, Німба, Навзікая, Альцеста, Леда, Йокаста Іфігенія, Пенелопа, Кассандра, Гелена, Пентезілея, Цірцея, Антігона, Медея, Камілла, Дідона (всього 18 героїнь);
- 2) Відомі історичні особи давніх часів: Нефертіті, Клеопатра, Корнелія, Люкреція, Мессаліна, Либідь, Ольга, Ярославна, Анна Раїна (всього 9 героїнь);
- 3) Біблійні персонажі: Єва, Юдита, Рут, Рахіль, Саломея, Самаритянка, Магдалина (всього 7 героїнь);
- 4) Мистціні: Саффо, Тереза Авільська (всього 2 героїні);
- 5) Канонізовані святі, які прославилися своїми діяннями: Жанна д'Арк, Єлісавета Тюрінгська, Свята Роза (всього 3 героїні);
- 6) Героїні казок та епосу: Шехерезада, Ідуна, Брунгільда, Крїмгільда, Іздразіль, Кудрун (всього 6 героїнь);
- 7) Героїні художніх творів та картин: Ізоolda, Джульєтта, Маргарита, Беатріче, Порція, Кармен, Нана, Мона Ліза, Катерина, Маруся Богуславка, Бондарівна (всього 11 героїнь);
- 8) Легендарні коханки: Ванда, Кольомбіна, Маркіза Дос Сантос, Роксоляна, Дзвінка (всього 6 героїнь);
- 9) Божества слов'ян: Скитська баба, Берегиня (всього 2 героїні).

Як бачимо, за часовим показником Віра Вовк охоплює майже всю історію людства від самих її витоків. Цікавішим виявилися «географічні» орієнтири авторки. Переважна більшість постатей пов'язана з європейською історією, мистецтвом, літературою, релігією. Друга за кількістю група – з минулим України, третя – зі Сходом та Азією, і лише одна героїня – Свята Роза – з американським континентом. В такий спосіб поетеса окреслює

свої особистісні орієнтири та накреслює певні геополітичні вказівки. Маючи право вибору, переваги певної дистанції стосовно того, що відбувається в її рідній країні, Віра Вовк прагне самоусвідомлення, локалізації в координатах «минуле – сучасне», «Україна – світ». Погляд в минуле дозволяє осягнути всі іпостасі жінки, її слабкі й сильні риси, втрати й здобутки. Пильне споглядання Заходу наводить на думку про очевидні переваги європейських цінностей. Однією з очевидних думок збірки є також необхідність звертання до власних культурних глибин. Лише за умов розумного синтезу можливе само порозуміння людини з собою та з «іншим». Від вдалого поєднання окремого, рідного, і загальнолюдського залежить ступінь можливості для людини бути адекватно сприйнятим у нових культурних оточеннях, бути цікавим для «інших» без небезпеки поглинання особистого «я» новим світом.

Жінка в творчості Віри Вовк часто ототожнюється з Україною. Тож і останній вірш збірки в цьому контексті може сприйматися по-іншому:

усі мої маски
то мозаїка
мого обличчя

я – баня світлого храму
я – темної мряки долина

у темну мряку завиваю землю
купаю землю світлом храму

я - мед і цикута
я – ласка і грїх
я – корїнь і крона

Пріоритетним завданням України відтак стає усвідомлення своєї неповторності, своєрідності, багатолікості, яка не в останню чергу проявляється й у мовному розмаїтті. Віднайшовши точку рівноваги Україна рівноправним партнером зможе будувати свою культурну політику, як в своїх територіальних межах, так і за ними. За визначенням М.Коцюбинської: «Творчість Віри Вовк космополітична в доброму розумінні цього слова, без злих ідеологічних обертонів, гірко знайомих нам з недавнього минулого,

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст./ За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 2001. – 832с. – С. 703 – 707.
2. Бгабга Г. Націєрозповідність // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст./ За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 2001. – 832с. – С. 738 – 740.
3. Рубчак Б. Кам'яні баби чи Світовид? // Світо-вид. – 1996. – Ч.2(23). – С.89 – 100.
4. Гундорова Т. Femina melancholica: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. – К.: Критика, 2002. – 272 с.
5. Хоффман Э. Искусство потерь, или Опыт жизни в новом языке // Иностранная литература. – 2003. – №1. – С.205 – 237.

6. Бродский И. Состояние, которое мы называем изгнанием, или Попутного ретро (из книги эссе «Скорбь и разум») // Иностранная литература. – 2003. – №1: “Новые американцы”. – С.169 -- 202.
7. Кристева Ю. Болгария, боль моя// Иностранная литература. – 1997. -- №10: “Другие берега”. – С. 161 – 168.
8. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика/Вибрані твори. – К.: “Юніверс”, 2001. – 288с.
9. Вовк В. Поезії. – К.: Родовід, 2000. – 422с.
10. Коцюбинська М. Метаморфози Віри Вовк // Вовк В. Поезії. – К.: Родовід, 2000. – 422с. – С.5 – 32.